

BAKARA/184. AYETİN MEÂLİ ÜZERİNDEN HÜSEYİN KAZIM KADRİ'NİN NÛRU'L-BEYÂN'INA BİR BAKIŞ

Osman KARA*

Öz

Cumhuriyetin ilk yıllarında başkanlığını Hüseyin Kazım Kadri'nin (ö. 1934) yaptığı bir heyet tarafından kaleme alınan *Nûru'l-Beyân* adlı Kur'an tercümesinde, Bakara Suresi'nin 184. ayetine verilen anlam, o dönemde ciddi tartışmalara konu olmuş, hatta tartışmaya dönemin Diyanet İşleri Başkanı da katılmıştır. İşte bu yazı söz konusu tartışmaları merkeze alarak Bakara 2/184 ayetinin mana ve medlulünü tespitte çalışmayı hedeflemektedir. Bu yüzden makalede evveliminde söz konusu ayetin tercümesi etrafında gündeme gelen tartışmaları zikredeceğiz, akabinde de İslam tefsir geleneğinde bu ayet çerçevesinde serdedilen mana takdirlerini ve yorumlarını kaydetmeye çalışacağız, buradan hareketle de ayetin mana ve medlulünü tespitte çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Kazım Kadri, Oruç, Sebeb-i Nüzûl, nesh, kırâat, güç yetirmek,

In Terms of Commenting About Verse Baqarah /184 a View of Hüseyin Kazım Kadri's Nuru'l-Beyan

Abstract

Early years of republic very hard criticism were done about verse baqarah/14 by a committee its' president was Hüseyin Kazım Kadri. That periods religious affairs president participated to discussions. In this article after talking about the discussions on translation of this verse , we try to exhibit how to explicator comment on this verse. In this article we advert to the criticism about translation of this verse. Than; we try to anchoring the verse's meaning in Islamic interpretation.

Keywords: Hüseyin Kazım Kadri, fastin, sabab-i Nüzûl, delicate, reading Qur'an

Giriş

Bu makalenin ana izleğini oluşturan Bakara 2/184. ayetin tercüme ve yorumu çerçevesinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında gündeme gelen tartışma, Hüseyin Kazım Kadri başkanlığındaki heyet tarafından kaleme alınan *Nûru'l-Beyân Kur'an'ın Türkçe Tercümesi* adlı Kur'an tercümesi üzerinde yürütülmüştür. Bu tercüme İbrahim Hilmi tarafından 1340/1924 yılında İstanbul'da yayımlandıktan sonra ciddi tartışmalara yol açmış, hakkında çeşitli yazılar kaleme alınmış, Hüseyin Kazım da bu eleştirilere bir yazıyla cevap vermiştir.¹ Hüseyin Kadri "bazı izâhât-ı mühimme" adı altında, bu tercümeyi kaleme alma sebebiyle ilgili açıklamalarda bulunmuş, tefsîr-te'vîl ve nesh gibi bazı meseleler üzerinde durmuş, ideal bir tefsirin nasıl olması gerektiğinden bahsetmiştir. Mealin ön-sözünde bu tercümenin Taberî (ö. 310/922), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209),

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. (karaosman25@hotmail.com)

1 Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meâl ve Tefsirin Serencamı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012, s. 23.

Kâdî Beydâvî (ö. 685/1288), Nahçivânî (ö. 920/1514) ve Ebu's-Su'ûd (ö. 982/1574) gibi muteber müfessirlerin tefsirlerinden istinbat suretiyle vücuda getirildiği belirtilmiştir.² Bu arada Muhammed Ubeydullah Efendi'nin (1858-1937) *Nûru'l-Beyân*'da Bakara 2/184. ayete verilen manayı teyit amacıyla kaleme aldığı ve Vatan Gazetesi'nin 16 Mayıs 1340 tarihli nüshasında "Cuma Mev'izeleri" başlığı altında yayınlanan yazısı da *Nûru'l-Beyân*'ın 1340/1924 baskısının sonuna eklenmiştir.³

Nûru'l-Beyân'ı hazırlayan heyete başkanlık eden Hüseyin Kazım Kadri'ye gelince bu zatın biyografisi kısaca şöyledir. 1870 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. İlköğrenimini Askerî Rüştiye'de yaptıktan sonra İzmir Ticaret Mektebini bitirdi. İzmir'deki öğrenimi sırasında İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça, Latince ve Rumca öğrendi.⁴ 1908'de Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit ile birlikte Tanin Gazetesi'ni çıkardı. Ziraat tahsili için Almanya'ya gitti. Dönüşünde Aydın Vilayeti Muhasebe Kalemî'nde, İstanbul Maliye Nezareti Kalemî'nde ve Hariciye Nezareti'nde memurluklarda bulundu. Dâruşşafaka Lisesi'nde astronomi öğretmenliği yaptı. 1910'da Halep, 1912'de Selânik valiliği yaptı. Bir yıl sonra Saruhan (Manisa) milletvekili olarak meclise girdi. I. Dünya Savaşı'nın başında İttihat ve Terakki ile arası açıldı ve Beyrut'a gitti (1914). Büyük Türk Lügati'ni hazırlamaya başladı.⁵ Suriye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması üzerine, halk tarafından Beyrut valiliği teklif edildiyse de kabul etmedi. İstanbul'a gelerek yeniden siyasi mücadeleye başladı. Mütarekede Meclis-i Mebûsan'a Aydın mebusu olarak girdi ve ikinci başkan oldu.⁶

İşgal kuvvetlerince meclisin dağıtılması üzerine, aynı sene, Tevfik Paşa kabinesinde Ticaret, Ziraat ve Evkaf nazırlıklarında bulundu. Ankara Hükümeti ile olan anlaşmazlığı çözmek için Müşir Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki heyette yer aldı.⁷ Bu görevinden istifa ettikten sonra ticaretle uğraşmaya başladı.

2 Hüseyin Kazım Kadri, *Nûru'l-Beyân Kur'an'ın Türkçe Tercümesi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340, Önsöz.

3 Kadri, *Nûru'l-Beyân*, Ek, s. 1-12. Muhammed Ubeydullah'ın görüşlerinin değerlendirilmesi için bkz. Ali Akpınar, "Muhammed Ubeydullah Efendi'nin (1858-1937) Laiklik ve Kur'an'ın Doğru Anlaşılmasıyla İlgili Görüşleri" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, c. VII/2, s. 31-41.

4 İsmail Kara, "Bir Eski Zaman Efendisi Hüseyin Kazım Kadri", *Tarih ve Toplum*, 1988, Sayı: 49, s. 10.

5 Hamide Doğan, *Hüseyin Kazım Kadri'nin Dini ve Siyasi Görüşleri "Kelâmi Bir Yaklaşım"*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 7.

6 Ali İhsan Öbek, "Hüseyin Kazım Kadri", *Türk Dili*, sayı: 538, 1996, s. 449.

7 Nurhan Kuzu, *Osmanlıdan Modern Türkiye'ye Geçiş Döneminde Aydınların Medeniyet-Din İlişkilerine Bakışı, Hüseyin Kazım Kadri ve Musa Carullah Bigiyef Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2005, s. 45.

Son yıllarını Beylerbeyi'ndeki yalısında geçirdi. Hava değişimi için gittiği Tarsus'ta öldü (1934).⁸

Dini eserlerinde Şeyh Muhsin-i Fânî takma adını kullandı. Altmışa yakın eseri vardır. *Felaha Doğru* (İstanbul 1331), *İstikbale Doğru* (İstanbul 1331), *İslam'ın Avrupa'ya Son Sözü* (Pınar Yayınları, İstanbul 1999), *Yirminci Asır'da İslamiyet* (İstanbul 1992), *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım* (Dergah Yayınları, İstanbul 2000) basılan eserlerinden bazılarıdır.

I. Hüseyin Kazım'ın Bakara 2/184 Ayetine Takdir Ettiği Mana

Nûru'l-Beyân'da Bakara 2-184 ayeti, önceki ve sonraki ayetlerle birlikte şu şekilde çevrilmiştir:

“Ey müminler sıyam, sizden evvelki ümmetlere nasıl farz olduysa ma'asıdan (günahlardan) ittika etmeniz için size de farz oldu. Eyyam-ı ma'dudeden ibaret olan Ramazan'da saim olunuz. Sizden maraz (hastalık) yahut sefer sebebiyle Ramazanda oruç tutmayanlar yedikleri günler kadar kaza etsinler. **Takati olduğu halde oruç tutmayanların her gün için fidye vermeleri lazımdır. Bu fidye bir miskinın it'amıdır (doyurulması). Ve tatavvu' tarikiyle tezyîdi (artırılması) hayırlıdır. Ey takati olduğu halde oruç tutmayıp ta fidye verenler! Savmdaki fazlı bilerseniz, sizin için daha hayırlı olan sıyama tercih ve ihtiyar ederdiniz.** Şehr-i Ramazan insanlar için doğru yolu gösteren ve hakkı batıldan tefrik eden mu'ciz ayat-ı vazıhayı cami' bulunan Kur'an-ı Azîmü's-Şanın nazil olduğu aydır. Sizden hilal-i ramazanı görenler o ay oruç tutsunlar. Ramazanda mariz olmak yahut seferde bulunmak sebebiyle oruç tutmayanların Ramazan'dan sonra kaza etmeleri lazımdır. Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez. Me'muldur ki (Umulur ki) müddet-i sıyama ikmal ve Allah'ın bu hidayetine mukabil tekbir ve tazim ve bu ruhsatına karşı da şükredesiniz.”⁹

Genel olarak diğer meallerle paralellik gösteren bu tercümeyle farklı kılan husus, sadece ayette geçen “yutükune” kelimesine “oruç tutmaya güç yetirenler” anlamının verilmesidir. Bir başka ifadeyle *Nûru'l-Beyân*'ı hazırlayan heyet orucun farziyyetinde tedrici bir tutum sergilendiği kanaatindedir. Çünkü Bakara 2/184 ayeti “oruç tutmaya gücü yeten kimseler de oruç tutmayıp fidye verebilirler” hükmünü tazammun etmektedir. Lakin bilahare bu hüküm yürürlükten kaldırılmış, gücü yeten herkes oruçla yükümlü tutulmuştur. İşte Bakara 2/184 ayeti bu önceki hükmü içeren bir ayettir, dolayısıyla da önceki mensûh hükmü ifade eden bir mana takdiriyle ve çeviriyle karşılanmalıdır. Bu yüzden de *Nûru'l-Beyân*'da bu mana takdiri tercih edilmiştir. Dolayısıyla

8 Kuzu, *Osmanlıdan Modern Türkiye'ye Geçiş*, s. 45.

9 Kadri, *Nûru'l-Beyân Kur'an'ın Türkçe Tercümesi*, s. 52-53.

bu mealle ilgili olarak gündeme taşınan tartışma ve eleştiriler de bu mana takdiri üzerinde cereyan etmektedir.

Nitekim Nûru'l-Beyân'daki bu mana takdirini eleştirenlerden birisi de dönemin Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi'dir. Börekçi 27 Nisan 1340 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinde "*Beyân-ı Hakikat*" adlı makalesinde bu ayetteki "el-lezîne yutükûnehû" ibaresine "*oruç tutmaya gücü yetenler*" şeklinde mana verilmesini hatalı bulmuş ve bu çerçevede şunları söylemiştir:

"Bu ayetin tercüme ve tefsirinde esbâb-ı nüzûl, nasih-mensûh nazar-ı dikkate alınmak ve bununla beraber en basit bir sarf kaidesi bile gözden kaçırılmamak icap ederken tercümelerde bu cihetten gaflet olunmuştur. Bunun içindir ki dinin erkân-ı mühimmesinden birini tebliğ eden bir ayetin tamamen yanlış tercüme edildiğini görüyoruz. Sure-i Bakara'nın 184. ayet-i kerimesi mütercimler tarafından bilerek veyahut bilmeyerek tahrîf ve bu suretle müslümanların fikirleri teşvîş edilmiştir. Ayet orucun sayılı günlerde tutulacağı hasta veya misafir olanların bu günlerde tutmayarak başka zaman kaza edebilecekleri, fakat 'oruç tutmaya takati olmayanlar için fidye vermek lazım geleceği' mealinde olduğu halde mütercimlerin mana-i maksudun hilafına olarak (yutükûne) kelimesine yanlış mana vermişler; 'takati olduğu halde oruç tutmayanların fidye vermeleri lazımdır' diye yanlış tercüme etmişlerdir."¹⁰

Hüseyin Kazım Kadri Rifak Börekçi'nin bu eleştirilerini cevapsız bırakmamış, cevabi yazısında şunları söylemiştir:

"Nûru'l-Beyân hakkında bazı zevat tarafından vuku bulan intikâdât (eleştiriler) ve itirazata karşı sükût etmek en muvafık cevap olacaktır... Fakat Tevhid-i Efkâr'da mündemiç makale bir Makam-ı Resmiye'den (Diyanet İşleri Başkanlığı) sadır olup eserimizin şayan-ı itimad (güvenilir) olmadığı hükümünü mutazammun bulunduğu için hak ve hakikati müdafaya mecburiyet gördük. Her şeyden evvel bir kere daha söylemek isteriz ki, Nûru'l-Beyân Kur'an-ı Mübîn'in tercümesi değil belki bir tercüme-i tefsîridir. Çünkü Kur'an-ı Mu'ciz-i Beyân'ın, değil başka bir lisana, hatta Arapça'ya bile tercümesi mümkün olamaz. Şamil olduğu fesâhatı, belâğatı, ma'ânîi ve nüketi tamamıyla ifade edilemez. Bu halde yazılacak eser tefsîr (yorum) mahiyetinde kalır. Herkes bilir ki, metn-i Kur'an *وعلى الذين يطيقونه* şeklindedir ve meali 'oruç tutmaya muktedir olanlar' demektir. Bunu tahrîf etmek ve oruç tutmaya takati olmayanlar tarzında mana vermek bizim elimizden gelmez."¹¹

10 Bu iddialara Hüseyin Kazım Kadri *Tevhid-i Efkâr*'da 3 Mayıs 1340 tarihli ve 1028-4056 numaralı nüshada bu iddiaları iktibas ederek bir cevap yazısı kaleme almıştır. Bu makale ayrı basım olarak İstanbul'da Amidi Matbaasında 1340 tarihinde "Diyanet İşleri Riyaseti'nin 'Beyân-ı Hakikat' Ünvanlı Makalesine Cevap" adı altında ayrı olarak basılmıştır. İktibaslarımızı bu ayrı basımdan nakledeceğiz. *A.g.m.*, s. 4.

11 Kadri, "Diyanet İşleri Riyaseti'nin 'Beyân-ı Hakikat' Ünvanlı Makalesine Cevap", s. 3.

Hüseyin Kâzım bu sözlerle yetinmemiş, tefsir müellefatında ayete yükledikleri bu mana takdirini teyid edecek pek çok bilgi ve kayıt olduğunu ifade etmiş, Taberî, Cessâs, Fahreddîn er-Râzî, Kâdî Beydâvî, Ebu's-Su'ûd ve Suyûtî gibi müfessirlerin bu yöndeki izahlarını kaydetmiştir. Bakara 2/184 ayetinin “oruca tutmaya gücü yetenler de fidye vererek bu yükümlülükten kurtulabilirler” hükmünü tazammun ettiği, bir sonraki ayetle bu hükmün yürürlükten kaldırıldığı yönünde değerlendirmeleri içeren bu izahlar şöyledir:

1. Buhârî'nin (ö. 256/869), “Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İbrahim en-Nehâî (ö. 96/715) ve Mücahid'den rivayet edilen يطبقونه şeklindeki kırâat çoğunluk tarafından kabul edilmektedir,” şeklinde ifadesi ve daha sonra bu ayetin nesh edildiğini söylemesi,¹² bizim bu ayeti bu şekilde yorumlamamızın doğruluğunu teyid etmektedir.

2. Taberî'ye (ö. 310/922) göre ise; Ehl-i İslam'ın kırâati يطبقونه şeklinde olup elde bulunan Mushaf-ı Şerif'de böyle yazılı olduğu için, erbab-ı din için bu tarz kırâati değiştirmek caiz olmaz. Çünkü asırlardan beri bu tarzda nakil ve rivayet olunmuştur.¹³

3. Cessâs'ın (ö. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'an*'ında Muaz b. Cebel, Abdullah b. Mes'ud, İbn Mesud, İbn Abbas, Seleme b. Ekva', Alkame, Zührî ve İkrime'den, ilk önceleri oruca güç yetirenlerin isterse oruç tutmaya isterse oruç tutmayıp fidye vermeye imkân tanıdığını, daha sonra bu ayetin daha sonraki ayetle nesh edildiğini bildiren rivayetleri¹⁴ bizim tercümemizi teyid etmektedir.

4. Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209) ise şöyle der: “Müfessirlerin çoğuna göre وعلى الذين يطبقونه ifadesinden murad sıhhatli ve mukîm olanlardır. Allah evvela oruç tutmakla fidye vermek arasında muhayyer bırakmış, sonra bunu nesh ederek orucun farziyyetini bildirmiştir.”¹⁵

5. Kâdî Beydâvî (ö. 685/1288) bu ayetin tefsîrinde şöyle demektedir: “Oruca tâkati olanlar oruç tutmazlarsa Irak fakihlerine göre yarım sa' buğday, yahut bir sa' buğdayın gayrı, Hicaz fakihlerine göre bir müd fidye vermeleri

12 Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Tefsir” 25. Burada şunu açıkça ifade etmemiz gerekir ki, yazar bu tefsirlerden alıntı yaparken kendi görüşünü destekleyen görüşlere yer vermiş müfessirlerin diğer manayı ifade eden görüşlerine yer vermemiştir. Yazarın bu alıntılarını zikrettikten sonra, daha sonraki bölümlerde diğer görüşleri de zikrederek genel bir değerlendirmede bulunacağız.

13 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l- Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire: Dâru'l-hicr, 2001, c. III, s. 161.

14 Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-sadık Kamhâvî, Beyrut: Dâru İhyai't-turasi'l-arabî, 1992, c. I, s. 215.

15 Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut: Daru'l-fikr, 1981, c. V, s. 239.

lazım gelir. Oruç farz kılındığı zaman, müslümanlar buna me'lûf (alışık) olmadıkları için bu tahyîr yani oruçlu olmak veya fidye verip oruç tutmamak ruhsatı sadır olmuş ve sonra bu durum daha sonraki ayetle nesh edilmiştir"¹⁶.

6. Celaleyn tefsirinde; يطيقونه kelimesinden evvel bir ن takdir edilmişse de biraz aşağıda denmiştir ki, "olumsuzluk edatı takdir edilemez. Çünkü müslümanlar İslam'ın ilk dönemlerinde oruç tutmak ve fidye vermek arasında muhayyer bırakılmışlardır. Sonra zikredilen ayetle bu nesh edilmiştir."¹⁷

7. Ebu's-Su'ûd da (ö. 982/1574) Beydâvî'nin yorumunu naklederek, "Kâdî Beydâvî ve Râzî'nin söyledikleri, tahyîr ve neshi te'yidden başka bir şey değildir" demiştir.¹⁸

Hüseyin Kadri tefsirlerden kendi görüşünü destekleyen bu alıntılarını zikrettikten sonra makalesini şu ifadelerle sonlandırmıştır: "Bu tafsilat açıkça göstermektedir ki, oruç tutmaya **takati olanlar** (olmayanlar değil) için bida-yet-i İslam'da fidye mukabilinde oruç tutmamaları caiz iken bu ruhsat bilahare diğer bir ayetle neshedilmiştir. Bunu da Bakara Suresi'nin 185. ayetini tercüme-i tefsîrini müteakip yazdığımız izahda söyledik, -bu ayet ayeti sabı-kayı nâsihtir- dedik.¹⁹ Başka ne yapabildik. Bu hakikata karşı "Müslümanların fikirlerini teşvîş ettiğimiz iddiası sû-i zandan başka bir şeye haml olunamaz. Çünkü, Kâdî Beydâvî, Fahreddîn er-Râzî, Zemahşerî, Taberî, Ebu's-Su'ûd, Cessâs gibi İslam'ın büyük çoğunluğunun hüküm ve kanaatlerine muvafık olan bir tarz-ı tefsîri calib-i itibar olması lazım gelir... Her ne olursa olsun 'zannın bir kısmı günahdır' kavli-i kerimi hatıra getirilmeliydi."²⁰

Nûru'l-Beyân'da Bakara 2/184. ayetine verilen manayı, Rifat Börekçi'nin bu mana takdirine yönelttiği eleştirilerini ve Hüseyin Kadri'nin bu eleştirilere verdiği cevapları değerlendirme bağlamında anılan ayette geçen يطيقونه kelimesinin tahlili önem arz etmektedir. Çünkü anılan tartışma bu lafza hangi anlamın yükleneceğinde düğümlenmektedir. Dolayısıyla şimdi bu kelimenin anlam örgüsünün tahliline geçebiliriz.

II. "Yutîkûnehû" Kelimesinin Anlamı ve Türevleri

16 El-Kâdî Nasuriddin Ebî Sevd Abdillâh Ebî Ömer Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Beyrut: Dâru İhyai't-turasi'l-arabi, ts., c. I, s. 124.

17 Celaluddin Abdurrahman es-Suyutî, Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts., s. 28.

18 Muhammed b. Muhammed b. Mustafa Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Riyad 1997, c. I, s. 314.

19 *Nûru'l-Beyân* adlı tercümede bazı ayetlerin altında izah başlığı ile açıklamalarda bulunulmuştur. Müellif bu durumu anlatmaktadır. Bkz. *Nûru'l-Beyân*, s. 53.

20 Kadri, *Nûru'l-Beyân*, s. 7.

ödeme gücü verdi”²⁶ ifadeleriyle Şair el-Ley’sin بطوقه كل امرئ مجاهد “Herkes gücü, kudreti ölçüsünde mücahittir”²⁷ şeklindeki şiirinde kelime bu ikinci anlamında kullanılmıştır. Yılanın kıvrılıp halka şeklini aldığı söylenirken تطوقت الحية على عنقه denmesi de kelimenin ilk anlamındaki kullanımının lisâni örneklerindedir.²⁸

III. Gelenekte Bakara 2/184 Ayetin Tefsiri Çerçevesinde Görülen Yorum Farkları

A. Bu Ayette Neshin Olup Olmadığı

Bu ayetin tefsiri bağlamında müfessirler arasında görülen farklılıklardan birisi bu ayette nesh olup olmadığıyla ilgilidir. Nitekim bazı müfessirler 184. ayetin, 185. ayetle nesh edildiğini söylemişlerdir. Taberî’nin Abdurrahman b. Ebû Leylâ→Muâz b. Cebel kanalıyla aktardığı nakil şöyledir: “Rasulullah (s.a.v.) Medine’ye geldiğinde Aşure günü ve her aydan üç gün oruç tutmuştu. Sonra Allah Ramazan orucunu farz kıldı ve ‘yâ eyyuhâllezîne âmenû kutibe aleykumu’s-sıyamu’dan ‘ve alâllezîn eyutikûnehû fidyetun taâmu miskîn’e kadarki ayetleri indirdi. Bunun üzerine isteyen oruç tuttu, isteyen oruç tutmayarak fakiri doyurdu (fidye verdi). Daha sonra Allah sağlığı yerinde ve mukîm olan kimselere orucu farz kıldı, böylece de oruç tutmaya güç yetiremeyen yaşlılara yönelik (fidye olarak) fakiri doyurma hükmü takarrur etti ve Allah ‘fe-men şehide minkumu’ş-şehra felyesumhu’ den ayetin sonuna kadarki kısmı indirdi.”²⁹

Yine Taberî’nin yer verdiği bir rivayete göre Amr b. Mürre şöyle demiştir: “(Medineli) hemşehrilerimizin bize naklettiğine göre Rasulullah onların yanına gelince (Medine’ye hicret edince) her ayın üç gününde farz olmamakla birlikte nafil olarak oruç tutmalarını emretti. Sonra Ramazan orucu farz kılındı. Onlar oruç tutmaya alışkın değildiler. Bu durumda oruç kendilerine zor geldi. Bu sebeple oruç tutmayanlar bir fakiri doyururdu. Sonra ‘fe-men şehide minkumu’ş-şehra’ ayeti nazil oldu. Bu ayetle oruç tutmama ruhsatı hasta ve yolcuya verildi, bizler ise oruç tutmakla emrolunduk.”³⁰ Bazı müfessirler de

26 Cevherî, *Sihâh*, c. IV, s. 1519.

27 Zebîdî, *Tâcu’l-’Arûs*, c. XXVI, s. 104.

28 Ferâhîdî, *Kitabu’l-’Ayn*, c. III, s. 67

29 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. III, s. 161.

30 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. III, s. 162.

bu görüşü kabul etmektedirler.³¹ İbn Mesud, Muaz b. Cebel, İbn Ömer, İbn Abbas, Seleme b. el-Ekva', Alkame ve Zührî'den bu görüş nakledilmiştir.³²

Sair kaynaklarda da bu yönde pek çok rivayete yer verilmiştir. Nitekim İbnü'l-Arabî'nin zikrettiği İbn Ömer ve Seleme rivayetine göre de bu ayet mensûhtur. Çünkü bu ayet, sıhhatli ve mukîm olanlara orucun farz olduğunu, yolcu ve hasta olanların ise bu farziyetten muaf olduğunu, dolayısıyla sıhhatli ve mukîm olan kimsenin oruç tutmaması durumunda bir fakire fidye vermesi gerektiği hükmünü içerir. Ancak bu ayet ve söz konusu hüküm bir sonraki ayetle nesh edilmiştir.³³ Tahâvî'nin yer verdiği Şa'bî rivayetinde de şöyle denmektedir: Bu ayet inince zenginler oruç tutmayıp fidye veriyorlar, fakirler ise oruç tutuyorlardı. Daha sonra bu ayet nesh edildi.³⁴

Buraya kadar aktardığımız rivayetler göstermektedir ki bu ayetin nesh edildiği yönünde seleften gelen pek çok nakil ve izah bulunmaktadır. Nitekim Maverdî (ö. 364/1058) bu ayetin **mensûh olduğu** görüşünü İbn Ömer, İkrime, Şa'bî, Zührî, Alkame ve Dahhâk gibi sahabe ve tabiûnun ileri gelenlerine ait bir görüş olarak kaydetmiştir.³⁵ Bu yüzden olsa gerek ki Şevkânî (ö. 1250/1834) ayetin nesh edildiği görüşünün cumhura ait olduğunu ifade etmiş,³⁶ Zeccâc (ö. 311/923) da bu ayetin mensûh olduğuna dair icma'nın mevcudiyetinden bahsetmiştir.³⁷

Bu genel kanının aksine ayetin mensûh olmadığını iddia edenler de bulunmaktadır. Bu kanaati benimseyenler 184. ayetteki يطبقونه lafzının “yaşlı olup

31 Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud el-Bağavî, *Me'âlimu'l-Tenzîl fi't-Tefsîri ve't-Te'vil*, thk. Abdullah en-Nemir, Süleyman Müslim el-Harş, Osman Cuma Damiriyye, Riyad: Dâru Tîbe, 1997, c. I, s. 196; Beydâvî, *Envâru'l-Tenzîl*, c. I, s. 124; Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî, *Medârikü'l-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, Beyrut ts., c. I, s. 158; Celaledin Abdurrahman es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Kahire 2003, c. II, s. 178; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu Akli's-Selîm*, c. I, s. 314; İsmail Hakki Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1928, c. I, s. 290; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrahman 'Umeyre, Beyrut: Dâru'l-vefa, 1994, c. I, s. 330; Muhammed Cemaluddin el-Kâsîmî, *Mehâsmu't-Te'vil*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Mısır: Dâru ihya-i kütübi'l-ara-biyye, 1957, c. II, s. 423.

32 Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, Beyrut 1994, c. I, s. 186.

33 Ebubekir Muhammed b. Abdillâh İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilm-iyye, 2003, c. I, s. 113.

34 Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Saadettin Ünal, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, c. I, s. 417.

35 Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilm-iyye, ts., c. I, s. 238.

36 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. I, s. 330.

37 Ebu İshak İbrahim b. Es-Seriyy ez-Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'an ve 'İrabuhû*, thk. Abdulcelil Şelebî, Beyrut: Alemlü'l-kütüb, 1988, c. I, s. 252.

oruç tutmakta zorlananların oruçlarını tutmayarak bir fakiri doyurmaları gerekir” şeklinde bir medlule sahip olduğunu ifade etmişlerdir.³⁸

Nitekim Taberî; Alkame, İbn Ömer, Şa'bî, İbn Ebî Leyla ve İbn Şihab'tan bu ayetin mensuh olduğu yönündeki nakilleri nakletmesinin ardından³⁹, “kâle âharûn” diyerek karşıt görüşü yani bu ayetin neshedilmediği görüşünü teyit eden rivayetlere yer vermiş, bu görüş sahiplerine göre ayetin şöyle bir manaya delalet ettiğini belirtmiştir: “(Bu ayet) gerek gençlik yıllarında gerekse kuvvetli ve sıhhatli oldukları dönemlerde oruç tutmaya muktedir olan kimselere, hasta olup veya yaşlanıp da yaşlılık sebebiyle oruç tutmaktan aciz kalmaları halinde fidye olarak fakiri doyurma yükümlülüğü getirmektedir. Yoksa (bu ayette) oruç tutmaya muktedir olmalarına rağmen onlara fidye verdikleri takdirde oruç tutmama ruhsatı verilmiş falan değildir”⁴⁰ İbn Kesîr (ö. 774/1372) de bu ayette oruca güç yetiremeyen yaşlı kimselerin kastedildiği dolayısıyla da burada nesh edilmediğinin söz konusu olmadığı, zira İbn Abbas'ın طَوُّونُ şeklindeki kırâatinin de bu görüşe delil teşkil ettiği yönünde nakillere yer vermiştir.⁴¹ İbn Kesîr'in ayetin mensûh olmadığını söyleyenlerin İbn Abbas'ın anılan kırâatiyle istidlalde buldukları yönündeki bu değerlendirmesi يطيقون kelimesiyle ilgili kıraat farklılığına atfı nazarda bulunmama-mızı zorunlu kılmaktadır. Kaynaklarımızda cumhurun يطيقون, Humejd'in طَوُّونُهُ, İbn Abbas ve İbn Mesud'un طَوُّونُهُ, Aişe ve Amr b. Dinar'ın يَطَوُّونُهُ, İkrime'nin ise يَطَوُّونُهُ şeklinde okudukları yönünde bilgiler bulunmaktadır.⁴² Müfessirler bu kıraatlarla ilgili değerlendirmelerde de bulunmuşlardır. Nitekim Kurtubî bu kırâatleri zikrettikten sonra يَطَوُّونُهُ fiilinin aslının يَطَوُّونُ olduğunu, “te” harfinin “tâ” harfine çevrilerek şeddeli ‘tâ’ olduğunu belirtmiş, bu kırâatin makbul kıraatler arasında yer almadığını söylemiştir⁴³.

Zemahşerî (ö. 538/1143) ise bu kıraatlerin ifade ettikleri mana bakımından iki gruba ayrıldıklarını söylemiştir. Şöyle ki يطيقون şeklindeki kıraat oruca güç yetirme anlamını ifade emektedir, dolayısıyla da bu kıraate göre ayette “oruç

38 Muhammed b. Ahmed el-Kilebî İbn Cüzeyy, *Kitâbu't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, Beyrut: Daru'l-kütübî'l-arabiyye, 1983, c. I, s. 71.

39 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. III, s. 163-164.

40 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. III, s. 169. Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) ayetin nesh edilmediği yönündeki bilgileri “ruviye” şeklinde meçhul bir kiple vermesi, bu kanaati tercihe şayan bulmadığı şeklinde tevil edilebilir. Bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. I, s. 330.

41 İmaduddin Ebu'l-Fida İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, Beyrut Dâru fîbe, 1997, c. I, s. 500; Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. I, s. 418.

42 Ahmed b. Yusuf b. Abdudaim Semîn el-Halebî, *Dürrü'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, Şam: Daru'l-kalem, 1994, c. II, s. 272; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah el-Ensar el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2006, c. III, s. 144.

43 Kurtubî, *Cami'*, c. III, s. 144.

tutmaya muktedir olan kimselerin fidye vermek suretiyle oruç tutmayabilecekleri" şeklinde bir anlama delalet eder. Diğer kıraatlere göre ise ayette "yaşlı ve zayıf kimselerin oruca güç yetirememeleri halinde fidye verecekleri" ifade edilmiş olmakta, dolayısıyla da bu kıraat ayetin mensuh olmadığını göstermektedir.⁴⁴

Taberî'ye göre ise cumhurun okuyuşu يطبقون şeklindedir ve bu kıraat mushaf imlasıyla da birebir örtüşmektedir. Taberî kırâat tercihlerinde cumhurun okuyuşunu esas aldığından dolayısıdır ki sair kırâatleri makbul görmemiştir.

Kaynaklarımızda ayetin mensûh olmadığı yönündeki kanaatlerin temellendirilmesinde, hazif olgusunu dayanak alan izah ve açıklamalara da rastlanmaktadır. Bu yöndeki izahlara göre "yutükûne" kelimesinin başında mahzûf bir 'lâ' edatı bulunmaktadır, dolayısıyla da ayet "oruç tutmaya güç yetiremeyenler" anlamına gelmektedir. Nitekim Maverdî, İbn Abbas ve Mücahid'in bu ayete mahzûf olduğunu düşündükleri bir "la" takdirinde bulduklarını, dolayısıyla bu ayette oruç tutmakta zorlanan yaşlı, hamile ve emzikli kadınların kastedildiği görüşünde olduklarını ifade etmiştir.⁴⁵ Lakin pek çok müfessir, burada bir hazif bulunduğu yönündeki bu kanaatleri kabul edilebilir bulmamışlardır. Nitekim Suyûtî ayette olumsuzluk bildiren "lâ" edatının hazfinin gerçekleştiği yönündeki bu değerlendirmeleri kabul edilebilir bulmamış ve eleştirmiştir.⁴⁶ Ebu Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) ayete "la" takdir edilmesini hatalı bir değerlendirme olarak nitelemiş, bu yönde takdirlerin sadece kasem fiilleri itibarıyla mümkün olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷ Semîn el-Halebî de (ö. 756/1355) fiilin başına 'lâ' takdir etmenin uygun bir görüş olmadığını dikkat çekmiştir.⁴⁸

Ayette hazif olduğu fikrini reddeden bazı âlimler, "etâka" kelimesinin başındaki hemzenin zaten bu yönde bir anlam ifade ettiğini, dolayısıyla 'lâ' takdirine ihtiyaç bulunmadığını ifade etmişlerdir. Nitekim Âlûsî (ö. 1270/1853) اطاق fiilinin hemzesinin olumsuzluk anlamı taşıdığını ifade ederek⁴⁹ bu yönde bir değerlendirmede bulunmuştur. Reşid Rıza (1865-1935) ise hocası Muhammed Abduh'un bu noktada şunları söylediğini belirtmiştir: "Üstadımız اطاق fiilindeki hemzenin izale ve nefy manası taşıdığını ifade etmiş, dolayısıyla bu

44 Mahmud b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamid't-Tenzil*, thk. Adil Ahmed Abdulumvahhid, Ali Muhammed Mu'avvid, Riyad: Mektebetü'l-'ubeykan, 1998, c. I, s. 380-381.

45 Maverdî, *Nüket*, c. I, s. 238.

46 Semîn Halebî, *Dürrü'l-Masûn*, c. II, s. 273.

47 Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhîr*, Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993, c. II, s. 43.

48 Semîn Halebî, *Dürrü'l-Masûn*, c. II, s. 273.

49 Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni*, Beyrut: Dâru ihyai't-turasî'l-arabî, ts., c. II, s. 59.

ayet mensuh değildir.”⁵⁰ Hasan Basri Çantay’ın (ö. 1964) bu ayetin mealine düştüğü dipnottaki izahları da Abduh’un değerlendirmesiyle paralellik arz etmektedir.⁵¹

B. *Yutıkunehu* Fiilindeki Zamirin Merciiin Tespiti

Bu ayetle ilgili yorum farklılığını tevlit eden hususlardan birisi de “yufikûnehû” kelimesindeki zamirin mercii ile ilgili fikir ayrılığıdır. Nitekim bu zamirin mercii konusunda iki farklı görüş serdedilmiştir. Müfessirlerin kâhir ekseriyeti “asıl olan zamirin daha önce zikri geçen kelimeye gönderilmesidir” ilkesinden hareketle ayetteki ‘hû’ zamirinin öncesindeki oruç kelimesi olduğunu ifade etmişken⁵² Ferrâ (ö. 207/822) zamirin fidye kelimesine gönderilmesinin de imkân dâhilinde olduğunu belirtmiştir.⁵³ Kurtubî’ye (ö. 671/1273) göre Ferrâ’nın söylemek istediği özetle şöyledir: Söz konusu zamir oruç kelimesine raci olabilir ki bu durumda anılan kelime “oruca güç yetirenler oruçlarını yediklerinde fidye verirler” anlamına gelir. Fakat bu hüküm “**oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır**” ayetiyle nesh edildiğinden zamirin fidyeye raci olması gerekir. Bu durumda anlam ‘fidyeye güç yetirenlerin fidye vermesi gerekir.’ şeklinde olur.⁵⁴ Muhammed Esed (1900-1992) bu görüşü tercih ederek ayete şöyle bir meal takdirinde bulunmuştur. “...ve bu gibi hallerde gücü yetenlere bir muhtacı doyurarak fidye vermek bir yükümlülüktür. Her kim yapmaya yükümlü olduğundan fazla iyilik yaparsa kendisine iyilik yapmış olur; Zira oruç tutmak kendinize iyilik yapmaktır. Keşke bunu bilseydiniz.” Esed niçin böyle bir mana takdirinde bulunduğuyla ilgili olarak ise şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Bu ibare, birçok çelişkili ve bazen oldukça zorlama yorumlara maruz kalmıştır. Benim çevirim يطبقونه ifadesinin birincil anlamını esas almakta ona muktedir olanlar veya onu yapabilecek olanlar yahut ona gücü yetenler ve *hu* zamirinde yoksul bir kişiyi besleme fiiline raci olduğu varsayımına dayanmaktadır.”⁵⁵

Mustafa İslamoğlu, bu ayette geçen zamirin mercii ile ilgili olarak şu tespitte bulunur: “Ayette emredilen fidye gücü yeten üzerinedir. Fakat burada gücü yetenler kimlerdir ve neye gücü yetenler? Zamirin orucu göstermesi uzağı göstermesidir ki, bunun için karine gereklidir. Buradaki zamir hemen öncesindeki cümleyi gösterir. Bu durumda mana “kaza etmeye gücü yetenler üzerine bir yoksulu doyuracak fidye gerekir” olur. Burada mukadder sual şu

50 Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, Kahire: Daru'l-menâr, 1947, c. II, s. 157.

51 Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul 1980, c. I, s. 50, Dipnot 121.

52 Semîn Halebî, *Dürrü'l-Masûn*, c. II, s. 274.

53 Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1983, c. I, s. 112, Semîn Halebî, *Dürrü'l-Masûn*, c. II, s. 274.

54 Kurtubî, *Cami'*, c. III, s. 146.

55 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999, c. I, s. 51.

olur: “Kazası olanlar, kaza ile beraber bir de fidye mi verecekler, yoksa kaza orucu yerine mi fidye verecekler?” *Yutîkûnehu* kelimesinin konuşlandırıldığı yer bu iki anlama da açıktır. Ayetin devamı iki manayı da desteklemektedir. “Kim daha fazla hayır işlerse kendisi için daha yararlı olur” ifadesinde bir teşvik vardır. Bu hayır ya “daha fazla yoksulu doyurma” veya “bir yoksulu daha fazla doyurma”dır. Eğer ayetin son cümlesi olmasaydı ve *'alellezîne yutîkûnehu'*yu sadece “kaza ile beraber bir de fidye vermek” manasına hasredebilirdik. Zira fidye zamanında tutulamayan orucun eksilen sevabını tamamlamak içindir. Lakin ayetin sonundaki “ama –eğer bilerseniz- oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır” ifadesinde zımni bir tercihe imâ olduğu için, manayı “kaza ile birlikte fidye”ye hasretmek yerine, “kaza ile birlikte gücü yeten üzerine fidye vermek fidyersiz kazadan veya kazasız fidyeden daha hayırlıdır; kaza artı fidyeye gücü yetenlerin ikisini birden yapmaları birini yapmalarından daha hayırlıdır” şeklinde anlamak daha doğrudur.⁵⁶

Ferâhî de (1863-1930) *Müfredat'*ında *hu* zamirinin merciinin ihtilaflı olduğunu, oruca veya miskini doyurmaya râcî' olduğunu ifade eder. Kitabı tahkik eden öğrencisi Muhammed Ecmel Eyyub el-İslahî dipnotta Kurtubî'nin⁵⁷ bu iki görüşü Ferrâ'dan naklettiğini, Taberî'nin⁵⁸ ikinci görüşü yani ta'am'a raci kılan görüşü Ehl-i Basra'ya dayandığını ifade etmektedir.⁵⁹ Ancak Taberî bu görüşü zikrettikten sonra bu görüşün ehl-i ilmin te'vîline muhalif bir görüş olduğunun altını ısrarla çizmiştir.⁶⁰

C. Oruç Ayetinde Tedrîcilik

Kur'an'da faiz ve içki yasağı gibi bazı hükümler tedrîci olarak yasaklanmıştır. Acaba oruç ibadetinin farz kılınmasında da bu tedrîcilik var mıdır? Yukarıda da temas ettiğimiz gibi müslümanları oruç ibadetine alıştırmak için tedrici olarak önce tutup tutmama konusunda serbest bırakılmış, tutmayanlar için fidye vermeleri ifade edilmiştir. Daha sonra oruç sıhhatli ve mukîm her müslümana farz kılınmıştır. Fidyeye vermenin ise oruca zor dayanan yaşlılara ait olduğu, uygulamalardan anlaşılmaktadır. Nitekim konuya tedrîcilik açısından yaklaşan Mevlüt Güngör bu ayeti şöyle açıklamıştır: “Kanaatimce içki ve faiz gibi konularda olduğu gibi, oruç konusunda da tedrîci bir yol takip edilmiştir. Oruca alışık olmayan o toplum için bu alıştırmaya sürecinde herhangi bir hastalığı olmadığı halde oruç tutmakta zorlanan kimselere başka bir

56 Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meal-Tefsir*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008; Dipnot 4, c. I, s. 65.

57 Kurtubî, *Cami'*, c. III, s. 146

58 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. III, s. 180.

59 Abdulhamîd el-Ferâhî, *Müfredâtü'l-Kur'an Nazarâtun Cedîdetün fi Elfâzım Kur'âniyyetin*, şerh ve thk. Muhammed Ecmel Eyyüb el-İslâhî, Riyad: Daru'l- garbi'l-islâmî, 2002, s. 385.

60 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. III, s. 180.

seçenek daha getirilmiştir. O da bir fakiri bir gün doyuracak kadar fidye seçeneği olup bu fidyenin gönül hoşnutluğu ile fazla fazla verilmesinin daha iyi olduğu ayrıca belirtilmiş, ama ayetin sonunda da yine de en iyisinin oruç tutulması olduğu bilhassa vurgulanmıştır. Böylece insanlar oruç tutmaya yönlendirilmiş ve teşvik edilmişlerdir. Daha sonra inen müteakip ayette ise başlangıçtaki bu ihtiyari durum artık ortadan kaldırılmış ve sağlıklı olarak Ramazan ayına kavuşan her kesin oruç tutması emredilmiştir. Hasta ve yolcular için olan kolaylık ise aynen bırakıldığı için o kısım bu ayette bir kere daha tekrar edilmiştir.”⁶¹ Tabâtabâî (1902-1981) de bu ayette neshin olmadığı görüşünden hareketle ayetleri birlikte değerlendirerek şöyle bir tespitte bulunur: “Üç ayetin ifade tarzları arasındaki uyum öncelikle bunların birlikte nazil olduklarını gösterir. İkinci olarak söz konusu üç ayetin akışı, ayetlerin birinci yarısının, ikinci yarısı için bir ön hazırlık konumunda olduğunu göstermektedir. İlk iki ayette, ifade tarzı kişilerin huzursuzluğunu dindirmek, kararsızlığını yatıştırmak, huzur ve istikrara kavuşmalarını, bunalım ve belirsizlikten kurtulmalarını sağlamak amaçlı bir giriş niteliğindedir.”⁶²

Kazım Kadri'nin mealindeki farklılığı görmek için diğer meâllerdeki manaları tespit etmek konunun daha iyi anlaşılması için önem arz etmektedir. Türkçeye yapılan bazı Kur'an meallerinde bu ayete verilen manaları üç başlık altında toplamak mümkündür. Oruç tutmaya güç yetiremeyenler,⁶³ oruç tutmakta zorluk çekenler⁶⁴ ve fidye vermeye güç yetirenler. Bu son manayı verenler *yutîkûnehu* fiilindeki zamirin mercinin fidyeye raci olduğunu ifade ederek bu kelimeye “fidye vermeye güç yetiren” anlamını vermişler, gerekçelerini de zikretmişlerdir.⁶⁵

61 Mevlüt Güngör, “Bazı Ayetlerin Anlamları İle İlgili Mülâhazalar”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, İstanbul 2009, s. 114.

62 Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'l-alemî, 1997, c. II, s. 6.

63 Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul 1980; Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*, İstanbul: Sentez Yayınevi, 1996; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Yüce Meâli*, İstanbul: Feza Yayıncılık, 1998; Şaban Piriş, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Anlamı*, Kayseri: Okyanus Yayınları, 2004; Talat Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Konya Nükte Yayınevi, 2005.

64 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul, 1947; Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli*, Sadeleştiren: Mustafa Kasadar, İstanbul: Ravza Yayınları, ts., Yazır, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli*, Sadeleştiren: Mustafa Özel, İstanbul: Ebabil Yayınları, 2006; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Ankara: Kılıç Kitabevi, 1980; Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, İstanbul 1983; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1990; Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.

65 Esed, *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, c. I, s. 51; İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meal-Tefsir*, c. I, s. 65; Süleyman Tevfik, *Terceme-i Şerife Türkçe Kur'an-ı Kerim*, İstanbul: Matba-i Ahmed Kamil, 1926. Bu tercüme Kazım Kadri'nin tercümesiyle aynı yıllarda yayınlanmıştır.

Zikrettiğimiz meâller Kazım Kadri'nin verdiği manayı vermemişlerdir. Kazım Kadri'nin konuyu tadrîcilik açısından ele aldığı anlaşılmaktadır. Ancak bunu mealine tam yansıtamamıştır. Mevcut mealler ise ilk uygulamayı dikkate almamışlar, daha çok uygulamanın devamını dikkate almışlardır. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi, fidye vermek daha sonra oruç tutmakta zorlanan yaşlı kimseler için uygulandığı görülmektedir. Gerek Kazım Kadri gerekse zikrettiğimiz mealler dipnotta bu uygulamanın aşamalarını açıklamış olsalardı, ayetteki ifade daha kolay anlaşılacaktı.

Sonuç

Kur'an'ı anlama çabaları ve diğer dillere, özellikle de Türkçe'ye tercüme ederken doğru aktarılması üzerinde durulmaya değer bir konudur. Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme etme meselesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında ideolojik tartışmalara zemin teşkil etmiştir. Bu yıllarda Hüseyin Kazım Kadri başkanlığında bir heyet tarafından yapılan Kur'an tercümesi de büyük ilgi uyandırmış, lehte vealeyhte pek çok tartışma ve eleştiriye konu olmuştur.

Bu makalede Bakara Suresi'nin oruç konusunu düzenleyen 184. ayetini ele almaya çalıştık. Bu ayetteki *yutikune* kelimesine verilen farklı anlam etrafında çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Müfessirlerimiz de bu ayeti farklı şekillerde yorumlamışlardır. Ayetin sebab-i nüzûlü ve hadîslerde ifade edilen farklı uygulamalar ayete farklı anlamlar yüklenmesine sebep olmuştur.

Hüseyin Kazım Kadri'nin başkanlığında yapılan Kur'an tercümesinde belli başlı temel tefsirlere müracaat edildiği iddia edilmişse de bu iddia biraz havada kalmıştır. Çünkü Bakara Suresi'nin 184. ayetinin tercümesinde müracaat edilen tefsirlerde yapılan yorumlardan biri esas alınmış ve bu yorumun dayandığı deliller zikredilmiştir. Diğer görüş ve yorumlar göz ardı edilmiştir. Halbuki diğer görüş hem müfessirlerin çoğu tarafından benimsenmiş hem de rivayetler ile bu yorum desteklenmiştir. Kazım Kadri'nin tercümesi konuya tadrîcilik ve uygulama açısından yaklaşıldığını göstermektedir. Ancak Tabâtabâî'nin de özellikle belirttiği gibi bu ayetler aynı zamanda inmiş olup oruçla ilgili düzenlemeleri ihtiva etmektedir. Dolayısıyla burada nesh yoktur. Neshin varlığını kabul eden müfessirler de diğer görüşü zikretme gereği duymuşlardır.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr*, Daru'l-menâr, Kahire 1947.
 Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.
 Akpınar, Ali "Muhammed Ubeydullah Efendi'nin (1858-1937) Laiklik ve Kur'an'ın Doğru Anlaşılmasıyla İlgili Görüşleri" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, C. VII/2, s. 31-41.

- Âlûsî, Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru ihyai't-turasi'l-arabî, Beyrut ts.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'm Çağdaş Tefsiri*, Yüce Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- _____, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Kılıç Kitabevi, Ankara 1980.
- Bağavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud, *Me'âlimu'-Tenzîl fi't-Tefsîri ve't-Te'vil*, thk. Abdullah en-Nemir, Süleyman Müslim el-Harş, Osman Cuma Damiriyeye, Dâru Tîbe, Riyad 1997.
- Beydâvî, El-Kâdî Nasuriddin Ebî Sevd Abdullah Ebî Ömer Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru ihyai't-turasi'l-arabî, Beyrut ts.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*, Sentez Yayınevi, İstanbul 1996.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Sahîhu'l-Buhârî*, Mektebetü'l-İslamî, İstanbul 1979.
- Bulaç, Ali, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, İstanbul 1983.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1928.
- Cessâs, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sadık Kamhâvî, Dâru ihyai't-turasi'l-arabî, Beyrut 1992.
- Cevherî İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdulfagur Attar, Dâru'l-ilm, Beyrut 1984.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul 1980.
- Doğan, Hamide, *Hüseyin Kazım Kadri'nin Dini ve Siyasi Görüşleri "Kelâmî Bir Yaklaşım"*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1947.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Daru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1997.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- Ferâhî, Abdulhamîd, *Müfredâtu'l-Kur'ân Nazarâtun Cedîdetün fi Elfâzım Kur'âniyyetin*, şerh ve thk. Muhammed Ecmel Eyyüb el-İslâhî, Daru'l-garbi'l-İslâmî, Riyad 2002.
- Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Ferrâ, Ebu Zekerîyya Yahya b. Ziyad, *Me'ânî'l-Kur'ân*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1983.
- Güngör, Mevlüt, "Bazı Ayetlerin Anlamları İle İlgili Mülâhazalar", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, İlim Yayma Vakfı yayınları, İstanbul 2009.
- İsfehânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed Ragıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Mektebetü'n-nezzar, Mısır 1961.
- İbn Cüzeyy, Muhammed b. Ahmed el-Kilebî, *Kitâbu't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, Daru'l-kütübî'l-arabiyye, Beyrut 1983.
- İbn Kesîr, İmaduddin Ebu'l-Fida, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, Dâru tîbe, Beyrut 1997.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru sadır, Beyrut ts.

- İbnü'l-Arabî, Ebubekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, Beyrut 1994.
- İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsîr*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Kadri, Hüseyin Kazım, *Nâru'l-Beyân Kur'an'ın Türkçe Tercemesi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340.
- _____, "Diyânet İşleri Riyaseti'nin 'Beyân-ı Hakikat' Ünvanlı Makalesine Cevap" Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340.
- Kara, İsmail, "Bir Eski Zaman Efendisi Hüseyin Kazım Kadri", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 49, İstanbul 1988.
- Kâsimî, Muhammed Cemaluddin, *Mehâsinu't-Te'vîl*, thk. Muhammed Fuad Abdulkâki, Dâru ihya-i kütübî'l-arabiyye, Mısır 1957.
- Koçyiğit, Talat, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Nükte Yayınevi, Konya 2005.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah el-Ensar el-Hazrecî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesü'r-risale, Beyrut 2006.
- Kuzu, Nurhan, *Osmanlıdan Modern Türkiye'ye Geçiş Döneminde Aydınların Medeniyet-Din İlişkilerine Bakışı, Hüseyin Kazım Kadri ve Musa Carullah Bigiyef Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2005.
- Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Beyrut ts.
- Öbek, Ali İhsan, "Hüseyin Kazım Kadri", *Türk Dili*, sayı: 538, İstanbul 1996.
- Öztürk, Mustafa, *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Meâl ve Tefsirin Serencamı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990.
- Piriş, Şaban, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Anlamı*, Okyanus Yayınları, Kayseri 2004.
- Râzî, Fahreddîn, *Mefâtilu'l-Gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâi'u'l-Kur'an Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'an*, Dersaadet, İstanbul ts.
- Semîn Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Abduddaim, *Dürrü'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, Daru'l-kalem, Şam 1994.
- _____, *'Umdetu'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, thk. Muhammed Basit 'Uyûn es-Sevd, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1996.
- Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman, Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts.
- _____, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 2003.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrahman 'Umeyre, Dâru'l-vefa, Beyrut 1994.
- Tahâvî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Saadetin Ünal, TDV Yayınları, İstanbul 1998.

- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-alemî, Beyrut 1997.
- Taberî, Muhammed b.Cerir, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l- Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-hicr, Kahire 2001.
- Tevfik, Süleyman, *Terceme-i Şerife Türkçe Kur'an-ı Kerim*, Matba-i Ahmed Kamil, İstanbul 1926.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli*, Sadeleştiren: Mustafa Kasadar, Ravza Yayınları, İstanbul ts.,
- _____, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli*, Sadeleştiren: Mustafa Özel, Ebabil Yayınları, İstanbul 2006.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Yüce Meâli*, Feza Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseyinî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdu's-Settar Ahmed Ferac, Matbaatu Hükümet-i Kuveyt, Kuveyt 1965.
- Zeccac, Ebu İshak İbrahim b. Es-Seriyy, *Ma'âni'l-Kur'ân ve İrabuhu*, thk. Abdulcelil Şelebî, Alemu'l-kütüb, Beyrut 1988.
- Zemaşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamidi't-Tenzîl*, thk. Adil Ahmed Abdulmuvahhid, Ali Muhammed Mu'avvid, Mektebetü'l-'ubeykan, Riyad 1998.